निम्न माध्यमिक तहमा व्याकरण शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय, सप्तगण्डकी
बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग,
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्.), दोस्रो
वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको
प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी
शुकदेव सुवेदी
क्याम्पस क्रमाङ्क : २००
शैक्षिक वर्ष : २०६४-२०६६
त्रि.वि.दर्ता नं. ४९९७३-८८
दोस्रो वर्षको परीक्षा रो. नं. : २४००१७१
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग,
सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस,
भरतपुर, चितवन

२०६८

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यलय शिक्षा शास्त्र सङ्काय, सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातककोत्तर तह (एम्.एड्), दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठयांशको प्रयोजनका निम्ति **निम्न माध्यमिक तहमा व्याकरण शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी शुकदेव सुवेदीद्वारा मेरो निर्देशनमा तयार पारिएको हो । यस शोधकार्य प्रति म पूर्ण **रू**पमा सन्तुष्ट छु । उहाँले अत्यन्त मिहिनेत र लगानशीलताका साथ तयार गर्नु भएको प्रस्तुत शोधपत्र अध्ययनका लागि उपयुक्त भएकोले मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०६८/०७/१५

शोधनिर्देशक
उपप्रा.रमेशकुमार श्रेष्ठ
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

भरतपुर, चितवन

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पसका छात्र शुकदेव सुवेदीले स्नातकोत्तर (एम्.एड्) तहमा नेपाली विषयको नेपा.शि.५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **निम्न माध्यमिक तहमा व्याकरण शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मुल्याङ्कन समिति

क.सं	नाम	हस्ताक्षर
१.		
२.		
३.		
४.		
५.		

मिति : २०६९/७/२५

कृतज्ञताज्ञापन

निम्न माध्यमिक तहमा व्याकरण शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठयांश नेपा.शि.५९८ को प्रयोजनार्थ तयार पारेको छु । प्रस्तुत शोत्रपत्र मैले आदरणीय गुरु उपप्रा.रमेशकुमार श्रेष्ठज्यूको सहयोग सल्लाह र निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अमूल्य कार्यव्यस्तताका बाबजुत पनि अमूल्य सहयोग र सुझाउ दिई यस कार्यलाई सम्पन्न गराईदिनु हुने आदरणीय गुरु उपप्रा.रमेशकुमार श्रेष्ठप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधकार्यलाई आधिकारीक रूपमा अगाडि बढाउन त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय केन्द्रिय क्याम्पस कीर्तिपुरका नेपाली भाषा शिक्षा विभागका प्रमुख श्रद्धेय गुरु प्रा.डा.पारसमणि भण्डारीज्यूले सप्तगण्डकी क्याम्पसका नेपाली भाषा शिक्षा विभागका प्रमुखको आग्रहमा आफ्नो महत्वपूर्ण समयलाई थाती राखेर दुईदिने अभिमुखीकरण कक्षा मार्फत हामीलाई शोधकार्यका लागि मार्ग प्रसस्थ गरी शीर्षक चयनमा समेत सहयोग पुऱ्याउनु भएको एवम् स्रोत सामग्री उपलब्ध गराउन गर्नुभएको अमूल्य सहयोगको हृदयदेखि आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधकार्यलाई आवश्यक सुझाउ तथा हौसला प्रदान गरी सम्पूर्ण चाँजोपाँजो मिलाई दिने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु सहप्रा.भवनाथ सडौलाज्यूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधकार्यलाई सफलताको गन्तव्यमा पुऱ्याउन उपयुक्त सल्लाह र सुझाउ प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरुहरू विष्णुप्रसाद सापकोटा, बलराम शिवाकोटी, पूर्णबहादुर अधिकारी, बलदेव प्याकुरेल, विन्दु ओस्ती प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

उच्च शिक्षा प्राप्तिका लागि सदैव हौसला प्रदान गर्दै यहाँसम्म पुऱ्याउनु हुने पुजनीय मेरा माता पिता प्रति सदा ऋणी छु । शैक्षिक वातावरणलाई अनुकुलता प्रदान गरी सहयोग पुऱ्याउने अर्धाङ्गिनी श्रीमती गिरिजा सुवेदीलाई धन्यवाद नदिइरहन सक्तिन । त्यस्तै छोराहरू स्वागत र सत्कारलाई सम्झन चाहन्छु । सामग्री सङ्कलनका लागि छनोटमा परेका विद्यालय, विद्यालय प्रशासन र ती विद्यालयमा नेपाली भाषा अध्यापन गर्ने शिक्षकहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधकार्यमा विशेष सहयोग पुऱ्याउने झुवानी उच्च मा.वि का प्र.अ. जय ईश्वर पौडेल र मित्रहरू शंकर घिमिरे, बाबुराम घिमिरे, तेजप्रसाद अधिकारी, कमलप्रसाद अधिकारी, अनिरुद्धप्रसाद यादव, दीपक घिमिरे,सरोज सुवेदी, महेन्द्र महतो, रामचन्द्र महतो, पुरुषोत्तम अधिकारी, दिव्येश्वर रिमाल, नारायणप्रसाद रिजाललाई विशेष सम्झन चाहन्छु । सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याउने सप्तगण्डकी पुस्तकालय र झुवानी सामुदायिक पुस्तकालयलाई विर्सन सक्दिन । कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्ने चितवन कम्युनिकेशनका सुदन नेपाली र अन्जीता रानालाई धन्यवाद दिँदै प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन्का लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

शुकदेव सुवेदी
नेपाली भाषा, शिक्षण विभाग,
सप्तगण्डकी वहुमुखी क्याम्पस,
भरतपुर, चितवन

मिति : २०६८/०७/२०

शोधसार

शोधशीर्षक : **निम्न माध्यमिक तहमा व्याकरण शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन**

शोधार्थी : शुकदेव सुवेदी

शोध निर्देशक : उपप्रा. रमेशकुमार श्रेष्ठ

विभाग/क्याम्पस : शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग,सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवन

शैक्षिक सत्र : २०६४/०६५

पृष्ठ सङ्ख्या : ८७+११

अध्याय : छ

शोध प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस अन्तर्गत एम्.एड्. दोस्रो वर्षको पाठयांश नेपा. शि. ५९८ को प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो ।

सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालयका भाषा शिक्षकहरूले व्याकरण शिक्षण गर्दा अपनाएका कार्यकलापहरूको जानकारी प्रांप्त गर्नु र अध्यापनका क्रममा के कस्ता विधिहरू प्रयोग गरिएका छन् तथा उनीहरूमा शिक्षणका क्रममा देखिएका भिन्नता केलाउनु यस शोधपत्रको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । जम्मा ६ अध्यायमा संरचित प्रस्तुत शोधकार्यलाई क्रमश शोधपरिचय, शिक्षणको सैद्धान्तिक परिचय, प्रश्नावलीबाट प्राप्त तथ्यहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण, कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण, शिक्षक प्रतिक्रिया तथा कक्षा अवलोकनको तुलनात्मक विश्लेषण र निर्ष्कष र सुझाउहरूमा विभाजन गरिएको छ ।

शोध निर्ष्कष

प्रस्तुत शोधपत्र कक्षाअवलोकन फाराम र प्रश्नावली तयार गरी तिनैका माध्यमबाट तयार गरियो । अध्ययनका क्रममा सामुदायिक र संस्थागत तथा तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकलाई लिई उनीहरूले गरेको कार्यकलापको कक्षाअवलोकन गर्दा के पाइयो र प्रश्नावलीबाट कस्तो प्रतिक्रिया आयो भन्ने कुरा यस शोधपत्रमा समाविष्ट छ । यसैगरी तालिम प्राप्त र अप्रांप्त शिक्षकका कार्यकलापमा पाइएको भिन्नतालाई समावेश गरिएको छ । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका शिक्षकका कार्यकलापमा पाइने भिन्नता समावेश गरिएको छ ।

विषय सूची

अध्यायः एक

पेज नं

शोध परिचय

१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोध प्रयोजन	१
१.३ समस्या कथन	१
१.४ शोधपत्रका उद्देश्यहरू	१-२
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	२-५
१.६ शोध कार्यको औचित्य तथा महत्त्व	५-६
१.७ शोधकार्यको क्षेत्र र सीमा	६-७
१.८ शोधविधि	७-८
१.८.१ जनसङ्ख्या छनोट तथा प्रतिनिधि नमुना	७
१.८.२ सामग्री निर्माण	७-८
१.८.३ सामग्रीको पूर्व परीक्षण	८
१.८.४ परीक्षणको कार्यान्वयन	८
१.८.५ तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण	८
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	९

अध्याय : दुई

सैद्धान्तिक परिचय

२.१ व्याकरणको परिचय र परिभाषा	१०-११
२.२ व्याकरण शिक्षणको प्रयोजन	११-१२
२.३ व्याकरण शिक्षणका प्रमुख विधिहरू	१३-१६
२.३.१ आगमन विधि	१३-१४
२.३.२ निगमन विधि	१४
२.३.३ भाषासंसर्ग विधि वा प्रत्यक्ष भाषाविधि	१५
२.३.४ भाषा पाठ्यपुस्तक विधि	१६
२.४ व्याकरण शिक्षण गर्दा अपनाइने प्रमुख कार्यकलापहरू	१७-१८

अध्याय : तीन

प्रश्नावलीबाट प्राप्त तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

३.१ परिचय १९

३.२ प्रश्नावलीवाट प्राप्त तथ्यहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण १९-२०

३.२.१ शैक्षणिक योजना २१

३.२.२ शिक्षण सामग्री २२-२३

३.२.३ शिक्षण सिकाइ कार्यकलापहरू २३

३.२.३.१ शब्दवर्ग शिक्षणका कार्यकलापहरू २३-२४

३.२.३.२ काल र पक्ष शिक्षणका कार्यकलापहरू २४-२५

३.२.३.३ पदसङ्गति शिक्षणका कार्यकलापहरू २६-२७

३.२.३.४ कारक र विभक्ति शिक्षणका कार्यकलापहरू २७-२८

३.२.३.५ लेख्य चिन्ह शिक्षणका कार्यकलापहरू २८-२९

३.२.३.६ भाव वा अर्थ शिक्षणका कार्यकलापहरू २९-३०

३.२.३.७ वर्णविन्यास शिक्षणका कार्यकलापहरू ३०-३१

३.२.३.८ समग्रमा व्याकरण शिक्षण गर्दा अपनाइएका कार्यकलापहरू ३२-३३

३.२.४ शिक्षण विधि ३३-३४

३.२.५ व्याकरण शिक्षणमा प्रभावकारीता ३४-३५

३.२.६ प्रश्नावलीबाट प्राप्त तथ्याङ्कको सार ३५

अध्याय : चार

कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ परिचय ३६

४.२ कक्षा अवलोकनको व्याख्या तथा विश्लेषण ३६-४६

४.२.१ सिकाइ वातावरण ३६-३७

४.२.२ शिक्षकको व्यक्तित्व ३७-३८

४.२.३ कक्षाको सुरुआत ३८-३९

४.२.४ शिक्षणीय पाठको प्रस्तुतीकरण ३९

४.२.५ कक्षा कार्यकलाप ३९-४१

४.२.६ शिक्षण विधि ४१-४२

४.२.७ विद्यार्थी मूल्याङ्कन ४२

४.२.८ पाठयोजना निर्माण ४३

४.२.९ गृहकार्य ४३-४४

४.२.१० व्याकरण शिक्षणको प्रभावकारिता ४४

४.२.११ कक्षामा उपयोग गरिएका विधि तथा यिनीहरूको मूल्याङ्कन ४४-४५

४.२.१२ कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यहरूको सार ४५-४६

अध्याय : पाँच

शिक्षक प्रतिक्रिया तथा कक्षा अवलोकनको तुलनात्मक विश्लेषण

५.१ परिचय ४७

५.२ तुलनात्मक विश्लेषण ४७

५.२.१ शैक्षिक योजना ४७

५.२.२ शैक्षिक सामग्री ४७-४८

५.२.३ समग्र व्याकरण शिक्षणका कार्यकलापहरू ४८-४९

५.२.४ शिक्षण विधि ४९-५०

५.२.५ प्रश्नावली र कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यको तुलनात्मक सार ५०-५१

५.३ कक्षा अवलोकनवाट प्राप्त तथ्यका आधारमा सरकारी र निजी विद्यालयहरूको तुलना ५१

५.३.१ शैक्षणिक योजना ५१-५२

५.३.२ सिकाइ वातावरण ५२-५३

५.३.३ कक्षाको सुरुवात ५३-५४

५.३.४ पाठको प्रस्तुतीकरण ५४-५५

५.३.५ कक्षा कार्यकलाप ५५-५७

५.३.६ गृहकार्य ५७-५८

५.३.७ शिक्षण विधि ५८-५९

५.३.८ सरकारी र निजी विद्यालयको तथ्याङ्कहरूको तुलनात्मक सार ५९-६०

५.४ कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा तालिम प्राप्त र तालिम अप्राप्त शिक्षकको तुलना ६०

५.४.१ कक्षा शिक्षणको सुरुआत ६०-६२

५.४.२ कक्षा कार्यकलाप ६२-६३

५.४.३ शैक्षिक योजना ६३-६४

५.४.४ शिक्षण विधि ६४-६५

५.४.५ अन्य ६५

५.४.६ निष्कर्ष ६५

अध्याय : छ

निष्कर्ष तथा सुझाउहरू

६.१ निष्कर्ष ६६

६.१.१ व्याकरण शिक्षणसम्बन्धी शिक्षकले दिएको प्रतिक्रियाको निष्कर्ष ६६-६७

६.१.२ कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यहरूको तुलनात्मक निष्कर्ष ६७-६८

६.१.३ प्रश्नावली र कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यको तुलनात्मक निष्कष ६८-६९

६.१.४ सरकारी र निजी विद्यालयका तथ्यको तुलनात्मक निष्कर्ष ६९

६.१.५ तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकहरूका बीचको तुलनात्मक निष्कर्ष ७०

६.२ सुझाउहरू ७०-७१

६.३ शैक्षिक प्रयोजन ७१-७२

६.४ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भाव्य शीर्षकहरू ७२

सन्दर्भग्रन्थ सूची **७३-७४**

परिशिष्टहरू **७५-८७**

शोधपत्रमा समावेश तालिकाहरू

पेज

तालिका १ :	तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षक सङख्या	२०
तालिका २ :	शैक्षणिक योजना	२१
तालिका ३ :	शैक्षिक सामग्री	२२
तालिका ४ :	शब्द वर्ग शिक्षणका कार्यकलापहरू	२३-२४
तालिका ५ :	काल र पक्ष शिक्षणका कार्यकलापहरू	२५
तालिका ६ :	पदसङ्गति शिक्षणका कार्यकलापहरू	२६
तालिका ७ :	कारक र विभक्ति शिक्षणका कार्यकलापहरू	२७
तालिका ८ :	लेख्य चिन्ह शिक्षणका कार्यकलापहरू	२८
तालिका ९ :	भाव र अर्थ शिक्षणका कार्यकलापहरू	२९-३०
तालिका १० :	वर्ण विन्यास शिक्षणका कार्यकलापहरू	३१
तालिका ११ :	समग्र व्याकरण शिक्षण गर्दा अपनाइएका कार्यकलापहरू	३२
तालिका १२ :	शिक्षण विधि	३३
तालिका १३ :	सिकाइ वातावरण	३६
तालिका १४ :	शिक्षकको व्यक्तित्व	३७
तालिका १५ :	कक्षाको सुरुआत	३८
तालिका १६ :	शिक्षणीय पाठको प्रस्तुतीकरण	३९
तालिका १७ :	कक्षा कार्यकलापहरू	४०
तालिका १८ :	शिक्षण विधि	४१
तालिका १९ :	विद्यार्थी मूल्याङ्कन	४२
तालिका २० :	दैनिक पाठयोजना निर्माण	४३
तालिका २१ :	गृहकार्यको प्रकृति	४३
तालिका २२ :	समग्र व्याकरण शिक्षणका कार्यकलापहरू	४८
तालिका २३ :	शिक्षण विधि	५०
तालिका २४ :	शैक्षणिक योजनाको किसिम	५१
तालिका २५ :	सिकाइ वातावरण	५२
तालिका २६ :	कक्षाको सुरुआत	५३
तालिका २७ :	पाठको प्रस्तुतीकरण	५५
तालिका २८ :	कक्षा कार्यकलापहरू	५६
तालिका २९ :	गृहकार्यको प्रकृति	५८
तालिका ३० :	शिक्षण विधि	५८
तालिका ३१ :	कक्षा शिक्षणको सुरुआत	६१
तालिका ३२ :	कक्षा शिक्षण कार्यकलापहरू	६२
तालिका ३३ :	पाठयोजनाका प्रकारहरू	६४
तालिका ३४ :	शिक्षण विधि	६४

शोधपत्रमा प्रयोग भएका सङ्क्षिप्त रूपहरू

सङ्क्षिप्त रूप	**पूर्ण रूप**
अप्र.	अप्रकाशित
एम्.एड्.	मास्टर अफ एजुकेशन
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
द्वि.प्र.	द्वितीय प्रकाशन
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.पा.शि.	नेपाली शिक्षण
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.लि.	प्राइभेट लिमिटेड
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
रो.नं.	रोल नम्बर
सम्पा.	सम्पादक/सम्पादन
संयो..	संयोजन/संयोजक